

Foto Krepler

Voronețul

La 4 kilometri depărtare spre sud de Gura Humorului, la capătul micului sat Voroneț, se înalță, în mijlocul unui cadru încântător de dealuri și de păduri, giuvaerul Bucovinei: bisericuța Sf. Gheorghe a fostei mănăstiri Voroneț. Sunt puține monumente moldovenești atât de interesante ca acest sfânt locaș; amintirile istorice ce se leagă de el, legendele care-i înconjoară întemeierea, valoarea și vechimea unora din picturile sale, farmecul și interesul cu totul deosebit al împodobirii din afară, toate se unesc spre a atrage asupra-i atenția specială atât a artistului cât și a istoricului.

Biserica actuală a fost clădită în două rânduri: altarul, naosul și pronaosul au fost zidite în anul 1488 de Ștefan cel Mare, iar tinda s'a adăugat în spre anul 1547 de Mitropolitul Grigorie Râșca, acelaș care a dispus zugrăveala tuturor pereților exteriori ai edificiului. Dar originea mănăstirii însăș datează dintr'un trecut mai îndepărtat. Inscricția săpată deasupra intrării pronaosului spune lămurit că Voievodul Ștefan a zidit acest hram în mănăstirea Voroneț (v monasteri ot Voronec), și într'adevăr chiar în anul 1471 întâlnim numele egumenului Misail. E foarte probabil ca mănăstirea veche să fi fost zidită destul de simplu, cu chilii și cu o biserică de lemn.

Legenda și-a însușit întemeierea Voronețului, ca și pe aceea a mănăstirii Putna. După înfrângerea dela Războeni (26 Iulie 1470) Ștefan cel Mare ar fi fugit până la Neamț, unde mama sa i-ar fi interzis intrarea în cetate cât timp nu se va întoarce învingător (să observăm în treacăt că autenticitatea acestui episod, care face subiectul unei poezii celebre a lui Bolintineanu, nu pare deloc demons-

trată și că tot ce știm despre metodele de războiu ale lui Ștefan cel Mare ne dă dreptul să fim neîncrezători în această privință).

Chinuit de griji, s'ar fi îndreptat Vodă spre Voroneț, unde trăia, într'o peșteră din împrejurimi, sihastrul Daniil, pe care, după alte legende, Ștefan l-ar fi cunoscut din copilărie. Daniil era unul dintre pustnicii aceia pe cari i-a cunoscut România din secolul al XV-lea, și cari, bucurându-se, încă pe când erau în viață, de un mare renume de sfințenie, erau adesea consultați în prilejuri deosebite de către boeri și chiar de voievozi. Pe Daniil îl găsi Ștefan rugându-se în peștera sa. Acesta, fără a se mișca, îi spuse: „Lasă-mă să-mi sfârșesc rugăciunea”. Prințul așteptă afară, evlavia sa fiind mai mare decât nerăbdarea. Sihastrul ieșind în sfârșit îl întrebă ce dorește. — „M'au învins Turcii, fu răspunsul; mi-au distrus oastea. Mai este chip să mă bat? Pot să sper să-l stârpesc pe năvălitor? — Taci și ascultă, spuse Daniil. N'auzi nimic? — Nimic altceva decât vaetul vântului. — Pune-ți piciorul tău pe al meu.

— Ce sunete melodioase îmi este dat s'aud deodată! — Acestea sunt cântecele îngerilor, răspunse sihastrul. Dumnezeu ți-a dăruit un semn. Făgăduiește că vei zidi aci o biserică sfântului Gheorghe și vei avea izbândă”. Ștefan urmă sfatul și, puțin după aceea, gonia pe Turci cu sula în coaste până la Dunăre.

Mai multe fundații ale lui Ștefan cel Mare plutesc într'o asemenea atmosferă supranaturală. Imaginației populare îi place ca intervenția lui Dumnezeu să fie astfel amestecată cu marile amintiri

ale trecutului. Dar nu se înșeală cu privire la persoane. „Ștefan cel Bun și Sfânt” trăia într'o atmosferă de pietate care nu se asemăna decât cu vitejia sa și cu simțul său politic. Bisericile sale mențin aproape toate memoria unei izbânzi sau unui eveniment de seamă, și la rândul său protecția divină nu i-a lipsit. Sf. Dimitrie ca și Sf. Procopie se luptă, călări pe niște armăsari albi, alături de ostașii lui Ștefan la bătălia din Râmnic (1481); și cu drept cuvânt se vede pe fresca ctitorilor de la Voroneț, Sf. Gheorghe înconjurând cu un gest familiar umerii Voevodului cu cereasca sa mână ca să-l prezinte lui Hristos. Cel mai mare războinic al Moldovii parc'a făcut zapis cu Cerul și îi închină toate faptele prin care și-a mântuit țara.

Așa dar biserica din Voroneț s'a ridicat, după inscripție, în anul 1488, dela 25 Maiu la 14 Septembrie; cu ce intenție; cu ce intenție, nu știm în mod precis, însă faptul că a fost consacrată Sf. Gheorghe, împărțitor al victoriilor, pare a-i da o însemnare războinică și a confirma într'o măsură anumită tradițiile legendei. Cu toate acestea Voronețul nu comemorează tocmai lupta dela Războeni, ci mânăstirea zidită în acest loc din urmă în anul 1496 și închinată S-tului Mihai este aceea care păstrează amintirea eroilor căzuți cu douăzeci de ani mai înainte pentru apărarea neatârării.

Biserica din Voroneț este una din cele mai vechi din Moldova. Monumentele dela începutul secolului al XV-lea fiind aproape toate, fie distruse, fie refăcute, nu supraviețuesc, din bisericile anterioare, decât patru, și anume aceea din Rădăuți, care este o basilică apuseană, zidită ori remaniată de Alec-

sandru cel Bun; aceea din Lujeni, a cărei dată n'o cunoaștem (circa 1470?) și care consistă, dealtfel, numai din două săli boltite „en berceau”; în fine aceea din Pătrăuți și din Bădăuți, mai vechi numai cu un an ca Voroneț (1487), cele dintâi care sunt în stilul acesteia din urmă și chiar propriu zis, în „stilul moldovenesc”.

Voroneț, Pătrăuți, Bădăuți și Sf. Ilie de lângă Suceava alcătuiesc un grup, primul în evoluția ar-

hitecturii moldovenești, ale cărui principii vor fi amplificate și dezvoltate în anii următori până a se transforma în biserică - tip din Neamț (1497) din care se trage tipul sec. al XVI-lea. Caracteristicile acestui grup sunt planul-triconcă (o absidă la altar, două laterale la naos), divizia în altar, naos și pro-naos, clădirea „moldovenească” a cupolei, ornamentația din afară printr'un sistem de nișe și de firide de cărămidă, înfățișarea gotică ori „Renaissance” a ușilor și ferestrelor. Mă explic.

Altarul dela Voroneț (ca și acela dela celelalte trei biserici) se compune dintr'o absidă unică, boltită cu o concă, și prevăzută cu două nișe minuscule, spre Miazănoapte și spre Sud, cari înlocuiesc ceace

la Sf. Munte și în mai multe școli bizantine (de pildă Muntenia, la Biserica Domnească din Curtea de Argeș), constituie adevărate absidiole paralele cu absida principală și cunoscute sub numele de protesis și diaconicon. Altarul este luminat de o singură fereastră, spre Răsărit, așezată la mijlocul absidei.

Naosul este organul caracteristic al unei construcții moldovenești. Cupola nu se reazămă pe stâlpi ca în Muntenia, ci direct pe ziduri, întărite pe din

Foto Krepler

Zidul cu fresce dela Miazăzi

afară prin mijlocul unor contraforți (fapt care arată o înrăurire apuseană) și pe sânuirile laterale, care oferă și folosul de a mări spațiul rezervat straneilor. Dar turla nu se reazămă peste tot direct pe arcurile mari ale naosului. Aceste arcuri determină, prin pendentivi, un cerc care la rândul său se micșorează prin ajutorul a patru arcuri piezișe și a patru pendentivi noi, care determină un cerc nou, mai îngust decât cel dintâi, și care formează baza adevărată a turlei.

Pronaosul, aproape de aceeași mărime ca și naosul (în afară de sânuiri), e boltit de o calotă și luminat de două ferestre mici, iar *tinda*, boltită de un „berceau” și prevăzută cu două frumoase ferestre gotice, este, precum am văzut-o, un adaos al secolului al XVI-lea.

Aceste trei compartimente sunt despărțite unul de altul prin două ziduri în care s'a deschis câte o ușă mică.

Partea din afară, împodobită cu cele mai frumoase frescuri care există în România, nu datează dela Ștefan cel Mare; probabil, dat fiind indicațiile de pe alte monumente din aceeași epocă, (Sf. Ilie, Popăuți, Dorohoi, etc.), zidurile exterioare erau compuse din straturi de pietre ne-regulate, ornate de unul sau două brâuri de cărmidă și încoronate de o friză de firide de cărămizi. Această friză se mai zărește, fiind numai acoperită de tencuială și zugrăvită cu o serie de îngeri foarte grațioși. Cât pentru sânuiri, acestea sunt împodobite cu niște „bandes lombardes” alcătuiind o serie de firide înalte și înguste, având în capătul lor aceleași nișe mici pe care le-am cunoscut pe fațade.

Turla cupolei se reazămă pe un soclu dublu, cel de jos patrat, cel de sus în formă de stea, cons-

truție cu două etaje care amintește cele două etaje dinăuntru.

În sfârșit și deschizăturile sunt foarte caracteristice. Toate ferestrele (afară de cele ale tindei) sunt încadrate cu vergi de piatră tăiate în unghi drept după stilul gotic mai nou și după cel al începuturilor Renașterii franceze, precum se vede de pildă la Palatul Justiției din Rouen, ori la Muzeul Cluny din Paris, etc. Acest desen a sosit, după toate apa-

rențele, prin Polonia, adus de numeroșii lucrători galițieni chemați de Voevozi să le clădească bisericile și cetățile. Mai târziu aceste ferestruici vor fi rezervate altarului și naosului, pe când pronaosul va fi prevăzut cu frumoase ferestre gotice asemănătoare cu ale pronaosului dela Voroneț. Ele apar chiar la Sf. Gheorghe din Hârlău (1492), adică cu patru ani în urmă, și nu vor mai dispărea. În ce privește ușile, acestea sunt de două feluri: ușa interioară, care duce dela pronaos în naos, oferă același sistem de vergi încrucișate perpendicular, create de Renaștere și probabil introduse în Moldova prin Polonia și prin Ardeal; ușa din afară (care actualmente se află în tindă, însă care în timpul lui

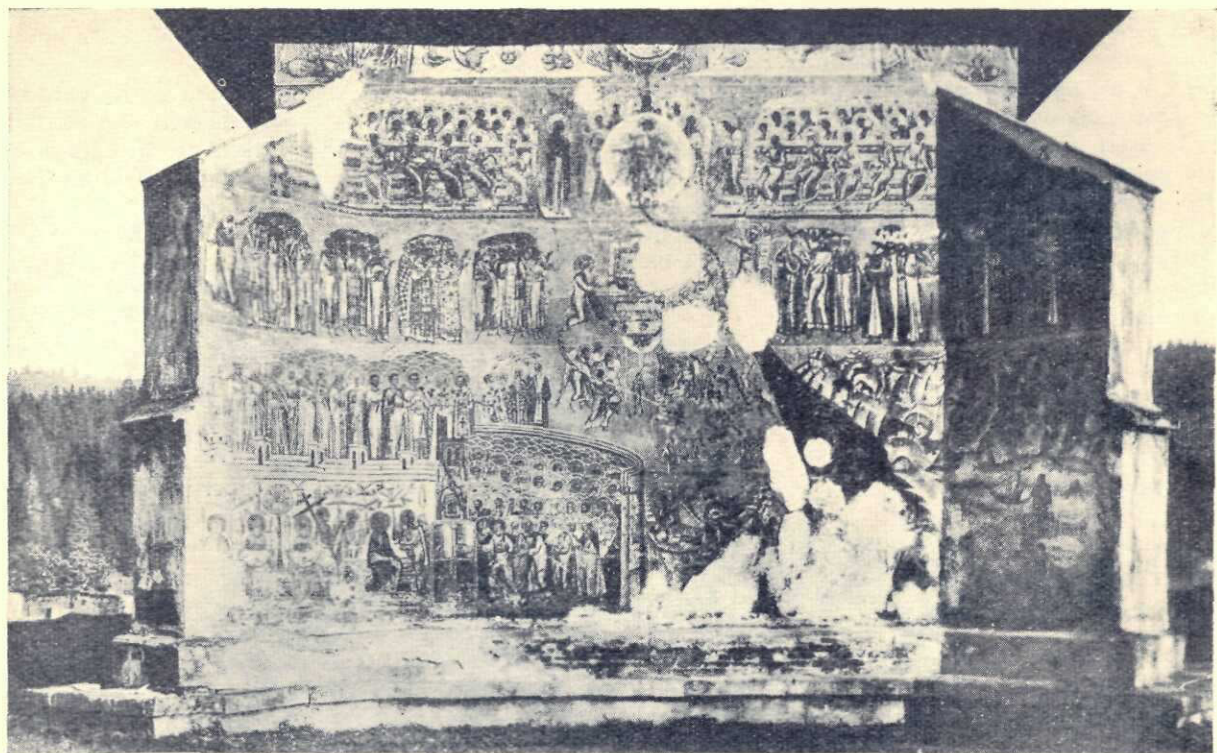

Foto Krepler

Altarul cu absidele

Ștefan cel Mare era ușa de intrare în biserică) are înfățișarea unui portal gotic în miniatură, având forma unui arc frânt, împodobit cu ciubucuri tubulare ale căror baze deasemenea au desemnuri gotice.

Arhitectura Voronețului dă astfel tipul permanent al artei moldovenești: un plan în trifoi, astfel cum îl are școala Moravei sârbe; o cupolă bizantină, ușor modificată prin pendentivele duble moldovenești; dispoziția cu mai multe compartimente;

Judecata din urmă

Din planșele „Paul Henry” etc.

o ornamentație exterioară cu pietre și cărămizi, conformă spiritului bizantin (și ajuns foarte probabil prin Bulgaria); în fine o înrăurire apuseană evidentă, asupra contraforților, ușilor și ferestrelor.

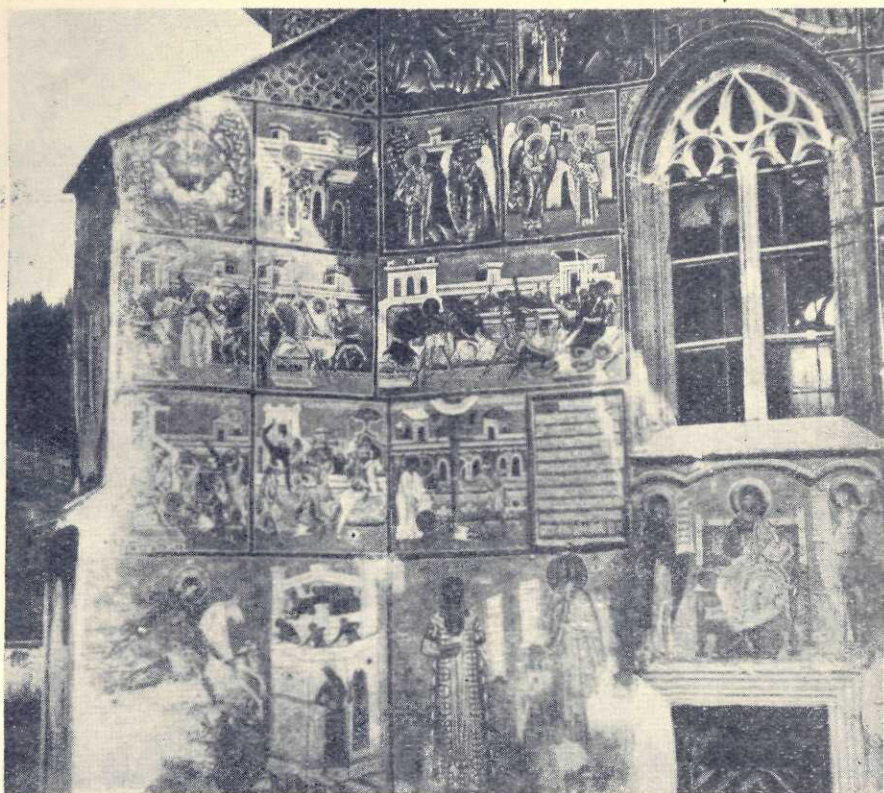
Acoperișul actual nu este cel primitiv: fresca ctitorilor, ale cărei indicații sunt confirmate de alte monumente, arată că fiecare parte a clădirii, anume cele trei abside, cupola și ansamblul naos-pronaos, primise câte un acoperiș separat, cu pante mari, dând întregii părți de sus un aspect tumultuos, caracteristic artei moldovenești.

Cu toate acestea rara frumusețe a Voronețului este zugrăveala.

În primul rând, această biserică este prețioasă, fiindcă și altarul și naosul sunt împodobite cu picturi cari datează, după toate aparențele, chiar dela Ștefan cel Mare. Cupola arată un chip grav și frumos de Pantocrator înconjurat de raze și dedesubtul lui, în pereții turlei, se înșiră îngeri, profeți și apostoli. Evangheliștii se văd pe micile pendentive iar pe cele mari scene din viața Premergătorului.

Bolta altarului e ornată cu o Maica Domnului între patru îngeri, foarte afumată; mai jos, sub o friză de serafimi, se află la stânga ferestrei Împărțirea Pâinii și Cina cea de Taină; la dreapta, Împărțirea Vinului și Spălarea Picioarelor. Poate nu este fără interes să relevăm asemănarea destul de mare ce leagă Cina din Voroneț cu cea din Rădăuți. Fereastra e ornată cu Slăvirea Mielului (Pruncul în Potir asistat de doi îngeri). Registrul de jos cuprinde chipurile a 19 episcopi și diaconi, în general remarcabil de frumoase.

Zugrăveala naosului este unică în Moldova. Pe când în toate bisericile din secolul al XVI-lea (Moldovița, Humor, Suceava, Popăuți, Hârlău, etc.) se desfășură, ca o friză neîntreruptă, întreaga poveste a Patimilor lui Hristos, dela Grădina Măslinilor la Plângerea lângă Mormânt, aci nu există decât un număr redus de scene, fără legătură cronologică între ele și alese parcă, pentru valoarea lor teologică sau sufletească. Iată cele mai de seamă pictate pe registrul din mijloc: pe sânul sudic Batjocorirea lui Hristos, la stânga și la dreapta Hristos adăpat cu fiere și răstignit pe Cruce, pe urmă Drumul spre Golgotha; pe zidul apusean Moartea lui Hristos, în patru scene (Urcarea pe Cruce, Răstignirea, Luarea de pe Cruce, Punerea în Mormânt); pe sânul nordic, Anastasis (Coborârea lui Hristos la Iad) și Tăgăduirea lui Petre. Evident că se observă, în această succesiune, o oarecare așezare cronologică, însă artistul nu-i rămâne credincios: Batjocorirea este precedată de Adormirea Maicii Domnului, Tăgăduirea vine între Anastasis și Coborârea St. Duh; și concele arată o împărțire încă mai ciudată a subiectelor; conca sudică reprezintă Schimbarea la Față și Rugăciunea de peste fire, partea superioară a zidului apusean Înălțarea la Cer între o Intrare a Maicii Domnului în Biserică și o Intâmpinare a Domnului, în fine conca nordică Intrarea Domnului în Ierusalim și Invierea lui Lazăr. S'ar părea că s'a ținut ca să fie puse în valoare mai ales puterea pământească și cerească a lui Hristos (Floriile, Schimbarea la Față, Lazăr, Anastasis, Înălțarea, Cobo-

Din planșele „Paul Henry” etc.

Viața Sf. Niculae; Ioan cel nou; Sf. George; Mitropolitul Grigorie; Daniil Sihastrul (cele două figuri de jos de lângă ușă)

rărea Duhului), precum și contrastul între mărirea durerilor îndurate de Domnul pentru omenire (Batjocorirea, Fierea, Răstignirea) și slăbiciunea acesteia (Tăgăduirea). Se deosebesc mult de acestea concepțiile cari vor fi traduse în arta secolului următor: Patimile vor fi povestite pe larg, și concele vor fi consacrate regulat unui mare subiect, în general Răstignirii și Coborării Sf. Duh, sau, începând cu secolul al XVII-lea, Nașterii lui Hristos.

Partea de jos este consacrată sfinților războinici; pe pârtele de vest, la stânga ușei, în locul obișnuit al frescii votive, zugravul a reprezentat pe ctitor, Ștefan cel Mare, închinându-și biserica lui Hristos lângă care el este dus de Sf. Gheorghe.

Pronaosul, cu mult mai recent (din anul 1550 după inscripție) este unul din cei mai plăcuți din Bucovina și, la rândul-i, unic în genul său din punct de vedere iconografic. O frumoasă Maica Domnului a Blachernilor împlinește cupola, înconjurată de un curcubeu susținut de grațioși îngeri zburători, și nu este una din cele mai neînsemnate atracții ale acestei zugrăveli contrastul între acest vechiu tip bizantin al figurii centrale și mișcările italienești ale îngerilor. Partea superioară a pereților e consacrată Vieții Sf. Gheorghe cu două rânduri de scene. Dedesubt se întinde o drăgălașă decorație compusă din 46 medalioane, dintre care fiecare cuprinde o icoană a unui sfânt, luându-se aproape după ordinea calendarului. Partea de jos în fine este acoperită de chipuri de pustnici și de mucenici.

Se va observa că această zugrăveală e raportată de inscripție la Mitropolitul Teofan, în anul 1550, iar cea a tindei și a pereților din afară ar fi fost, după o altă inscripție, executată în anul 1547, adică puțin înainte, din porunca *succesorului* lui Teofan, adică de Mitropolitul Grigorie. Se ivește aci o problemă nelămurită; ar trebui poate să admitem că s'a isprăvit după moartea lui Teofan o lucrare pe care el o comandase încă din viață, sau pe care el a dispus-o prin testament.

Pronaosul cuprinde patru morminte, frumos împodobite cu flori de piatră: la stânga mormintele unui Florea și al marelui Vornic Grigorcea († 1571), la dreapta acel al vestitului sihastru Daniil și al hatmanului Barnovski († 1567).

Tinda în întregime e acoperită cu Menologiul, adică Calendarul. 365 de despărțituri, corespunzând la atâtea zile, ilustrează cu multă vervă povestea morții mucenicului din fiecare zi, în afară de cazul când acesta este înfățișat numai în picioare. Tinda cuprinde două morminte: acel al Mitropolitului Grigorie Roșca († 1571) și al unui fecior de pârcaș de Hotin, îngropat în anul 1582.

În ce privește pictura *din afară*, aceasta nu e cea mai bine păstrată din Bucovina, este însă aceea care prezintă incontestabil tonalitatea cea mai plăcută. Biserica, punându-te la o mică depărtare, pare a fi de o culoare albastră minunată, care evocă indigoul celor mai frumoase zile ale verii, și

Arborele lui Iesei; filozofii păgâni (interior)

Schimbarea la față; Ghetsemani; Pregătirile răstignirii (interior)

Din planșele „Paul Henry” etc.

intr'adevăr tocmai pe acest fond colorat ca cerul se detașează toată zugrăveala. Cele trei abside arată tabloul, obișnuit în Bucovina, al „Bisericii triumfătoare”, bisericii din cer în șase registre : sus Ingerii împrejurul lui Dumnezeu, care șade în mijlocul absidei centrale, apoi un șir de serafimi (în micile firide), apoi Profeții cu Maica Domnului, Apostolii cu Hristos (Pruncul în Potir), apoi Episcopii și Pustnicii ; în fine Mucenicii în frunte cu Sf. Gheorghe. Spre stânga pe peretele sudic, se întinde gigantul Pom al lui Iesei, cu tonalitățile moderate ale unui vechiu covor persan, și înfățișând, în partea din mijloc, pe Străbunii lui Isus, pe trunchiul pomului care iese din Iesei culcat : David, Solomon, Roboam, Osias, Manasse, Iechonias, Maria și Isus ; la dreapta și la stânga, cele 12 seminții (de jos până sus : Simeon și Ruben, Levi și Iuda, Isachar și Zabulon, Dan și Gad, Aser și Neftali, Iosif și Veniamin). În sfârșit peste toate ramurile, patriarhi, profeți și scene din Vechiul și Noul Testament. Să se observe la dreapta și la stânga acestui tablou filozofii elini cari după tradiție au prevăzut pe Hristos, mai cu seamă Thucydides, Socrates, Pytagora, Sibylla, Platon și Aristotel. La stânga zidul tindei reprezintă, sus Viața Sf. Niculae, mai jos pe aceea a Sf. Ioan cel Nou dela Suceava ; o frumoasă Deisis (Isus între Maica Domnului și Ion Premergătorul) ornează capul ușei, și spre stânga, pe contrafort, lângă Sf. Gheorghe ucigând zmeul, se văd unul lângă altul Daniil Sihastrul și Mitropolitul Grigorie, cari au luat parte la fundația bisericii după cum am arătat mai sus. Păretele dela Miazănoapte, foarte stricat, arată, sub Facerea Lumii, urme ale Imnului Acatist al Maicii Domnului și ale Vieții Sf. Anton. Contrafortul nord-vest e acoperit cu tema folclorică a celor 24 Vămi ale Văzduhului ; avem aci singura

biserică unde această reprezentare s'a păstrat în întregime. În fine zidul apusean e consacrat celei mai impozante Judecăți din urmă din toată România, cu culori minunate de proaspete și de o compoziție măreață. Sus de tot îl vedem pe Dumnezeu prezidând la rulara Cerului (semn că timpul se desființează) ; dedesuptul lui, Isus pe tron, rugat de Maria și de Ioan Botezătorul, în mijlocul Areopagului Apostolilor, și din ale cărui picioare curge râul de foc care răpește pe afurisiți înspre Iad. Mai jos, Hetimasia (cu Adam și cu Eva, și Credincioșii conduși de Sf. Pavel și Necredincioșii dojeniți de Moisi), apoi Cântăritul faptelor cu lupta dusă de Draci împotriva Ingerilor ; în sfârșit, la stânga, Raiul, la dreapta Iadul, într'un colț Invierea Morților (din pământ și din mare), la mijloc tema cunoscută a Morții Credinciosului și a Morții Păcătosului.

Această scurtă descriere a Mănăstirii Voroneț lasă la o parte multe frumuseți asupra cărora am fi bucuroși să ne oprim. Ar trebui să stăruim asupra frumuseții culorilor, care au rezistat de aproape patru secole la vijeliile asprei clime a Bucovinei ; asupra armoniei întregii zugrăveli, mulțumită întrebuițării unor culori fundamentale luminate de scîlpirea aurită a nimbilor ; asupra vigoarei desenului ; asupra fericitelor proporții ale arhitecturii, cu toată linia neplăcută a acoperișului de azi. Dar trebuie să ne mărginim. Dacă însă aceste puține observații vor ajunge să câștige câțiva prieteni mai mult celui mai grațios monument care păstrează amintirea Marelui Ștefan, ne vom închipui că rândurile noastre n'au fost cu totul lipsite de folos.

PAUL HENRY

Secretarul general al misiunii franceze și al Institutului Francez de Inalte Studii din România.

Maica Domnului și copilul (bolta altarului)